

BİLGİLENDİRME VE ETKİLEŞİMDE BULUNMANIN NORMAL GELİŞİM GÖSTEREN BİREYLERİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ AKRANLARINA TUTUMLARINA ETKİSİ

THE EFFECT OF INFORMING AND INTERACTION ACTIVITIES ON THE ATTITUDES OF NORMALLY DEVELOPING INDIVIDUALS TO THEIR PEERS WITH SPECIAL NEEDS

Halil SELİMOĞLU¹, Yeşim FAZLIOĞLU², Esra SELVİ³

ÖZ: Bu çalışmada, bilgilendirme ve etkileşimde bulunma etkinliklerinin, normal gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli akranlarına yönelik tutumları üzerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Öntest-sontest kontrol gruplu deneysel desenin kullanıldığı bu araştırma tarama modeli özellikleri de taşımaktadır. Araştırma, Edirne ilindeki bir ilkokulun 4. sınıf öğrencileriyle yürütülmüştür. Araştırmanın katılımcıları 25'i deney (21'i normal gelişim gösteren 4'ü özel gereksinimli) ve 21'i kontrol (19'u normal gelişim gösteren ve 2'si özel gereksinimli) grubu olmak üzere toplam 46 öğrencidir. Tüm katılımcıların yaşları 10'dur. Deney grubundaki öğrencilerle bilgilendirme ve etkileşimde bulunma etkinlikleri yapılmıştır. Araştırmada Liste Derecelendirme Ölçeği, Sosyal Kabul Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu'yla toplanan veriler SPSS 20.0 paket programında analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, özel gereksinimli öğrencilerin sınıf içi tercih edilme puanlarının normal gelişim gösteren akranlarından daha düşük olduğu, normal gelişim gösteren öğrencilerin bilgilendirmelerinin ve özel gereksinimli akranlarıyla etkileşimde bulunmalarının özel gereksinimli akranlarına yönelik sosyal kabulü arttırdığı yönündedir.

Anahtar sözcükler: Kaynaştırma, tutum, özel gereksinimli birey, sosyal kabul

Bu makaleye atf vermek için:

Selimoğlu, H., Fazlıoğlu, Y. ve Selvi, E. (2021). Bilgilendirme ve etkileşimde bulunmanın normal gelişim gösteren bireylerin özel gereksinimli akranlarına tutumlarına etkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(2), 588-602.

Cite this article as:

Selimoğlu, H., Fazlıoğlu, Y. & Selvi, E. (2021). The effect of informing and interaction activities on the attitudes of normally developing individuals to their peers with special needs. *Trakya Journal of Education*, 11(2), 588-602.

ABSTRACT: In this study, it is aimed to research the effects of informing and interaction activities on the attitudes of normally developing students towards their peers with special needs. Both survey research method and experimental design with pretest - posttest control group have been used. The research is carried out with 4th grade students in a primary school in Edirne. The participants of the study are 46 students in total; 25 of them are experimental group (21 normally developing, four inclusion students), 21 of them are control group (19 normally developing and two inclusion students). All the participants are 10 years old. The students in the experimental group have participated in the informing and interaction activities. The research data which have been collected with the List Rating Scale, Social Acceptance Scale, Personal Information Form have been evaluated with SPSS 20 package program. The results obtained from the study show that students with special needs' liking scores in class are lower than their normally-developing peers', and the informing and interaction activities carried out with normally developing students (with their peers with special needs) is effective in increasing social acceptance towards individuals with special needs.

Keywords: Inclusion, attitude, special needs person, social acception

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Inclusive education means the practice of placing students with special needs in general education classrooms and all the special education services offered in these classes. Recently inclusive education is getting more important in our country and all over the world. It can be said that the aim of inclusive education is to eliminate the barriers that differentiate the general and special education and to make the

¹ Uzm. Kadıköy Rehberlik Araştırma Merkezi, İstanbul/Türkiye, e-mail: halilselimoglu@gmail.com_ORCID: 0000-0002-1144-1923

² Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye, e-mail: yesimfazlioglu@trakya.edu.tr_ORCID: 0000-0002-3970-7084

³ Uzm. Edirne Belediyesi, Edirne/Türkiye, e-mail: esraselviedirne@hotmail.com ORCID: 0000-0003-4850-1704

inclusive students feel active members of the general education classes. Depending on the lack of inclusion applications, in inclusion environments, individuals with special needs may be exposed to negative attitudes like exclusion from games, being described with negative adjectives, being rejected, being seen as a source of a problem, exposure to physical violence, low level of expectations. The most important reason for the emergence of negative attitudes can also be said to have lack of information and interaction. It can be said that changing the peer attitudes is important for the students with special needs to feel themselves as a part of a group, to see themselves valuable and to develop friendship relations. Informing activities and interaction are the methods which have been used to change peer attitudes. In this study, it is aimed to examine the effects of informing and interaction activities on the attitudes of the normally developing students towards their peers with special needs.

Method

In the research, experimental design with pretest - posttest control group has been applied and survey method features have been included. In this study, there are 46 students in total (primary school students). The experimental group consists of seven female and 18 male students and control group consists of nine female and 12 male. There are four students with special needs in the experimental group and two students with special needs in the control group. Research data; Social Acceptance Scale was adapted to Turkish by Civelek (1990). The reliability coefficient of the scale consisting of 22 items is 0.83. List Rating Scale; all the students in the classroom are given a form with the names of their classmates on it, and on this form according to liking status for their classmates, they are asked to mark the options; "I like", "I am not sure" and "I don't like". After this application, weight mean have been given for each category and sociometric status scores of the students in the research group have been calculated. Personal Information Form; it is created and used by researchers. Data obtained from the study are analyzed by using SPSS 20.

Result and Discussion

As a result of the analysis, in the experimental group there are statistically significant differences between liking points of normally developing students group and inclusive students group [$U=0.00$, $p<.05$]. According to this, normally developing students have higher liking scores than inclusive students. In the control group, there are statistically significant differences between liking points of normally developing students group and inclusion students group [$U = 0.00$, $p <.05$]. According to this, normally developing students have higher liking scores than inclusive students. Considering the relationships between students with special needs and their normally developing peers in inclusion environments; it can be said that, individuals with special needs are in a rejected and excluded position; they are not accepted as playmates and deskmates and they are perceived less popular students than the normally developing group. It can be said that, the low liking scores of inclusive students in experimental and control group are not only because of the lack of knowledge and interaction but also because of the problematic behaviors caused by the students with special needs, low academic achievement and lack of social skills. Considering the Social Acceptance Scale scores of students with special needs in the experimental group who participated in the informing and interaction activities; it has been concluded that there is a significant difference between pre-test and post-test scores of normally developing participating in informing and interaction activities about social acceptance towards their special needs peers ($z=-3.89$, $p<0.05$). The experimental application is successful and the calculated effect size is 1.32. This means a wide effect. According to these findings, it can be said that the informing and interaction activities have a positive effect on normally developing students social acceptance scores towards special needs peers. It is known that informing and interacting reduce prejudices and increase social acceptance. In the study, when it is observed that whether there is a significant difference between the social acceptance pre-test and post-test results of the students in the control group, it is determined that there is a significant difference between the pre-test and post-test scores of the students in the control group ($z=-2.28$, $p<0.05$). When the mean and sum of ranks of difference in the scores are considered, it is determined that the observed differences are in favor of the post-test scores. The effect size is calculated as 0.06. This can be interpreted as a minor effect. When it is examined that if there is a significant difference between the pre-test and post-test scores of the experimental group and the control group; Social Acceptance Scale pre-test scores show statistically significant difference [$U=123.50$, $p<.05$]. According to this, social acceptance of the control group students is higher than the experimental group students. When the Social Acceptance Scale post-test scores are examined, the Social Acceptance Scale post-test scores of the experimental and control group participants show statistically significant difference [$U=118.50$, $p<.05$]. After the experimental procedure, statistically the social acceptance of the experimental group students is significantly higher than the social acceptance of the control group students.

Also the effect size is calculated as 0.67. This can be interpreted as a medium-level effect. Based on these results, it can be said that even if the significant difference is in favor of control group in the pre-test applications; after the experimental application, it becomes in favor of experimental group. This situation can be interpreted as applied informing activity is effective. For the future researches, it is suggested that studies should be carried out in order to put forward inclusion practices of individuals with special needs and investigate attitudes towards individuals with disabilities outside the education environments.

GİRİŞ

Kaynaştırma eğitimi; özel gereksinimli öğrencilerin, genel eğitim sınıflarına yerleştirilmesini ve bu sınıflarda sunulan özel eğitim hizmetlerinin tümünü ifade etmektedir (Fierello, 2001). Her çocuğun okul kültürünün eşit bir parçası olması gerektiği fikrine dayanan kaynaştırma eğitiminde, özel gereksinimli öğrenciler genel eğitim sınıflarından faydalanırken, normal gelişim gösteren akranları da farklı özellik, yetenek ve mizahtaki öğrencilerle etkileşime girerek kazanım sağlarlar (Fakolade, Adeniyi ve Tella, 2009).

Son dönemde ülkemizde ve tüm dünyada kaynaştırma eğitiminin önemi giderek artmaktadır (Kargın, 2004). Türkiye’de kaynaştırma uygulamaları “Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu” (1983), “573 nolu Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” (1997), farklı tarihlerde yayınlanan “Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği” (2000, 2006, 2018) ve “Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Genelgesi” (2017) ile düzenlenmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre 2017-2018 yıllarında kaynaştırma uygulamalarına katılan 2601 okul öncesi, 105098 ilkökul, 108753 ortaokul ve 41318 ortaöğrenim öğrencisi bulunmaktadır (MEB, 2018).

Özel gereksinimli bireylerin ve normal gelişim gösteren akranlarının eğitim ortamlarında birlikte olmaları her iki gruba da önemli yararlar sağlamaktadır. Kaynaştırma eğitiminin amacının, genel ve özel eğitimi ayıran bariyerleri ortadan kaldırmak ve kaynaştırma öğrencilerini gerçekten genel eğitim sınıflarının aktif bir üyesi hissettirmek olduğu söylenebilir (Chopra, 2008). Kaynaştırma uygulamaları özel gereksinimli bireylere akademik, sosyal, duygusal ve davranışsal yararlar sağlamaktadır (Dessemontet, Bless ve Morin, 2011; Evins, 2015; Kurth ve Mastergeorge, 2010; Odom, 2011; Sucuoğlu ve Kargın, 2014; Wang, 2009). Benzer şekilde özel gereksinimli akranlarıyla bir arada olmanın normal gelişim gösteren bireylere; kendine güven, problem çözme, özel gereksinimli akranları hakkında bilgi sahibi olma, tutumlarını olumlu yönde değiştirme ve farklılıkları anlama gibi katkılar sağladığı bildirilmiştir (Cankaya ve Korkmaz, 2012; Diamond ve Huang, 2005; Fakolade ve diğerleri, 2009; Sucuoğlu ve Kargın, 2014).

Kaynaştırmanın özel gereksinimli bireyler ve akranlarına yararları bilinse de uygulamalardaki eksikliklere bağlı olarak, özel gereksinimli bireyler kaynaştırma ortamlarında, reddedilme (Baydık ve Bakkaloğlu, 2009; Monchy, Pijl ve Zandberg, 2004; Mu, Siegel ve Allinder, 2000; Pijl, Frostad ve Flem, 2008), dışlanma (Çalışoğlu ve Taşınır, 2018; Girli ve Atasoy, 2012), lakap takma (Georgiadi, Kalyva, Kourkoutas ve Tsakiris, 2012), problem kaynağı olarak görülme, fiziksel şiddete maruz kalma (Kabasakal, Girli, Okun, Çelik, Vardarlı, 2008), sınıfta ve okulda istenmeme (Deniz ve Çoban, 2019; Ereş ve Canaslan, 2017; Taşdemir ve Özbesler, 2017) beklentilerde düşüklük (Turhan, 2007) gibi olumsuz tutumlara maruz kalabilmektedirler. Olumsuz tutumların ortaya çıkmasındaki en önemli nedenlerin ise bilgi ve etkileşim eksikliklerinin (Ison ve diğerleri, 2010; Sucuoğlu ve Kargın, 2014) ve özel gereksinimli bireylerden kaynaklı durumların (Aykır ve Çiftçi Tekinarslan, 2012; Kabasakal, Girli, Okun, Çelik, Vardarlı, 2008; Sucuoğlu ve Kargın, 2014) olduğu bilinmektedir.

Akran tutumlarının değiştirilmesinin özel gereksinimli öğrencinin kendini bir gruba ait hissetmesi, değerli görmesi ve arkadaşlık ilişkileri geliştirmesi açısından oldukça önemlidir. Özel gereksinimli bireyler ile akranları arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve olumlu tutumların gelişiminin desteklenmesinde bilgilendirme ve etkileşimde bulunmanın önemi bilinmektedir. Yapılan çalışmalar bilgilendirme (Campell ve Gilmore, 2003; Gökdere, 2012; Sezer, 2011; Yaşaran Özkan, 2009; Yaşaran Özkan, Batu ve Özen, 2014) ve etkileşimde bulunma (Cameron ve Rutland, 2006; Civelek, 1990; Diamond, 2001; Leatherman ve Niemeyer, 2005; Melekoğlu, 2013; Uçar, 2008) tekniklerinin özel gereksinimli bireylere yönelik olumsuz tutumları azalttığı ve sosyal kabulü arttırdığını ortaya koymaktadır. Ison ve diğerleri, (2010) engellilik farkındalık programının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlara etkisini değerlendirmişlerdir. 9-11 yaş aralığındaki öğrencilere uygulanan programın kısa vadede engelliliğe ilişkin var olan bilgiyi, tutumlarını ve sosyal kabulünü geliştirdiği ortaya konmuştur. Şahin ve Güldenoğlu, (2013) araştırmalarında üniversite öğrencilerine özel eğitim ve kaynaştırma konularında verilen bir eğitim programının onların özel gereksinimli bireylere yönelik tutumları üzerindeki etkililiğini araştırmışlardır. On iki haftalık ve toplam 60 saat süren eğitim sonrasında, katılımcıların özel gereksinimli bireylere ilişkin tutum puanlarında pozitif yönde anlamlı farklılıklar olduğu bildirilmiştir. Selimoğlu (2017) yaptığı araştırmada bilgilendirme ve etkileşimde bulunmanın, özel gereksinimli bireylerin benlik saygısına ve normal gelişim gösteren bireylerin

sosyal kabul tutumlarına olan etkisini incelemiştir. 11-14 yaş aralığında normal gelişim gösteren öğrencilerin çalışma grubunda yer aldığı araştırmada etkileşimde bulunmanın özel gereksinimli bireylere yönelik sosyal kabulü arttırdığı bildirilmiştir. Öztürk Özgönenel ve Girli (2016) ilköğretim okullarında birinci kademedeki eğitim alan otizm tanılı öğrencilerin akranlarıyla ilişkilerini, okula uyumlarını ve sosyal kabullerini artırmak amacıyla geliştirilmiş olan bir eğitim programının etkililiği incelenmiştir. Araştırma sonucunda hazırlanmış olan eğitim programının, akranlarının özel gereksinimli bireylerin sosyal kabulleri üzerinde etkili olduğunu bildirilmiştir.

Kaynaştırma ortamlarında akran etkileşimini değerlendiren çalışmalar yapılmakla birlikte; araştırmalarla ortaya konan özel gereksinimli bireylere yönelik oyuna alınmama, yetersiz görülme, eleştirilme sosyal kabul görmeme (Aktan, Budak ve Botabekovna, 2019; Çulhaoğlu-İmrak ve Sığırtaç, 2011) gibi ötekileştirici tutumların ve şiddet, kabul etmeme, rahatsız etme ve baskı yapma şeklinde kendini gösteren akran zorbalığı zorbalığının (Sarı ve Pürsün, 2019) olumsuz tutumlar olarak süregelmesi bu alanda yeni çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Bu noktadan hareketle bu araştırmanın amacı bilgilendirme ve etkileşimde bulunma etkinliklerinin, normal gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli akranlarına yönelik tutumları üzerine etkisinin incelenmesidir.

Bu araştırma birkaç noktada alan yazındaki diğer araştırmalardan farklılaşmaktadır. İlk olarak etkileşimde bulunma etkinliklerine katılan özel gereksinimli bireyler etkinliklerin aktif birer üyesidir. Bu sayede etkileşim etkinlikleri herhangi bir grubun (özellikle normal gelişim gösteren bireylerin) aktif olduğu bir tarzda düzenlenmemiş, kollektif bir çalışma desenlenmiştir. Etkileşim alanı da standart bir kaynaştırma ortamı değil, özel gereksinimli bireylerin eğitim gördükleri bir merkezdir. Bu da normal gelişim gösteren bireylere okul ortamı dışında özel gereksinimli bireylerle etkileşime girme fırsatı sağlamıştır. Ayrıca bu çalışmada bilgilendirme ve etkileşimde bulunma yöntemleri beraber kullanılmıştır. Yapılan çalışmanın hem bilgilendirme hem de etkileşimde bulunma yoluyla normal gelişim gösteren bireylerin tutumlarında olumlu değişiklikler yaratacağı ve alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu araştırmada “normal gelişim gösteren bireyler ve özel gereksinimli akranları arasında sınıf içi tercih edilme puanlarında anlamlı bir farklılık var mıdır?” ve “Bilgilendirme ve etkileşimde bulunma etkinliklerinin, normal gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli akranlarına yönelik tutumlarını değiştirmede etkisi var mıdır?” sorunlarına cevaplar aranmıştır.

YÖNTEM

Öntest-sontest kontrol gruplu deneysel desen kullanılan bu araştırma tarama modeli özellikleri de taşımaktadır. Bu araştırma modelinde, katılımcılar iki grup olarak (deney ve kontrol) atanırlar. Gruplara öntest verilir ve ardından deney grubuna deneysel işlem uygulanır. Kontrol grubuna ise herhangi bir işlem uygulanmaz. Her iki gruba da sontest uygulandıktan sonra grupların öntest-sontest farkları bulunur. Tarama modeli, mevcut durumda var olanların, yaşananların ne olduğunun betimlenerek açıklanması ve ortaya konmasıdır (Sönmez ve Alacapınar, 2006). Buna göre, yapılan bilgilendirme ve etkileşim etkinliğinin normal gelişim gösteren ilköğrencilerinin özel gereksinimli akranlarına yönelik sosyal kabul düzeyleri üzerindeki etkisi ve özel gereksinimli öğrencilerin devam ettikleri sınıf içerisindeki tercih edilme düzeyleri incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu ilköğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmada toplam 46 katılımcı yer almıştır (25 deney grubu, 21 kontrol grubu). Deney grubu yedisi kız ve 18'i erkek olmak üzere 25 öğrenciden oluşmaktadır. Ayrıca deney grubunda yer alan öğrencilerin dördü özel gereksinimlidir. Kontrol grubu, dokuzu kız ve 12'si erkek olmak üzere 21 öğrenciden oluşmaktadır. Kontrol grubundaki öğrencilerden ikisi özel gereksinimlidir. Araştırmanın deney ve kontrol gruplarında yer alan normal gelişim gösteren öğrencilerin seçimindeki kriter; kaynaştırma uygulaması yapılan sınıfların öğrencileri olmalarıdır. Özel gereksinimli öğrencilerin seçiminde; etkileşim etkinliği kapsamında yapılan atölye çalışmasına katılabilmeyi sağlayacak iletişim becerileri ile motor beceriler gibi temel becerilere sahip olmaları ve grup çalışmasına uyum sağlayabilmelerine dikkat edilmiştir. Özel gereksinimli öğrencilerin cevapları istatistiksel hesaplamalara dahil edilmemiştir.

Tablo 1.
Katılımcıların demografik özellikleri

Normal Gelişim Gösteren		Deney Grubu	Kontrol Grubu
Cinsiyet	Kız	7	9
	Erkek	14	10
Özel Gereksinimli			
Cinsiyet	Kız	0	
	Erkek	4	2
Toplam		25	21

Veri Toplama

Bu araştırmanın veri toplama araçları; Kişisel Bilgi Formu, Sosyal Kabul Ölçeği ve Liste Derecelendirme Ölçeği'dir.

Kişisel Bilgi Formu: Bu form araştırmacılarca hazırlanmıştır. Deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin demografik bilgilerinin öğrenilmesi amacıyla kullanılmıştır.

Sosyal Kabul Ölçeği (SKÖ): SKÖ (1988), Dr. Gary Siperstein tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Civelek tarafından (1990) yapılmıştır. SKÖ 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin değerlendirilmesi beşli derecelendirme üzerinden yapılmaktadır. Ölçek puanlanırken (evet) 5, (sanırım evet) 4, (ne evet ne hayır) 3, (sanırım hayır) 2, (hayır) 1 olarak değer almıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0.83'tür (Civelek, 1990).

Liste Derecelendirme Ölçeği: Bu ölçek, özel gereksinimli bireylerin sınıf içerisindeki hoşlanılma durumlarını belirlemek için kullanılmıştır. Sınıfta bulunan tüm öğrencilere üzerinde sınıf arkadaşlarının adlarının yazılı olduğu bir form verilir ve bu form üzerinde arkadaşlarından hoşlanma durumlarını "hoşlanırım", "emin değilim", "hoşlanmam" şeklinde işaretlemeleri istenir. Sonra, her kategorinin ağırlık puanları verilerek, araştırma grubundaki öğrencilerin sosyometrik statü puanları hesaplanır. Kategoriler, (hoşlanırım) 2, (emin değilim) 1 ve (hoşlanmam) 0 puan şeklinde puanlanmaktadır. Tüm puanlar toplandıktan sonra toplam puanlar uygulamaya katılan öğrenci sayısının bir eksiğine bölünmüş ve (işaretlemeyi yapan öğrenci kendisini işaretlediği için), ilgili öğrencinin sosyometrik statü puanı hesaplanmıştır. Bulunan puan, o öğrencinin elde ettiği sosyometrik statü puanını göstermektedir (Dökmen, 1995).

İşlem

Uygulama hazırlık süreci: Öncelikle, araştırmanın yapılması planlanan okulların yönetimleriyle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde yapılacak araştırmanın, amaç ve kapsamı açıklanmış, uygulamanın ne şekilde yapılacağına ilişkin bilgi verilmiştir. Daha sonra resmi kurumlar ve katılımcı öğrencilerin ailelerinden yazılı olarak izin alınmıştır. Deney grubu ile gerçekleştirilecek olan bilgilendirme ve etkileşimde bulunma etkinliklerinin içeriği hazırlanmıştır.

Öntest verilmesi: Uygulama iki grup halinde gerçekleştirilmiştir. Sırasıyla deney ve kontrol grubu öğrencileri iki grup halinde veri toplama formlarını devam ettikleri sınıflarda doldurmuşlardır. Öntesti uygulayan araştırmacı, uygulama öncesinde kendini tanıtır araştırmanın amacına ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Katılımcı öğrencilere verecekleri yanıtlarda özgür oldukları açıklanmış, yanıt formlarında kendilerini tanıtan herhangi bir bilgi olmayacağı ve cevaplarının başkalarıyla paylaşılmayacağı uygun şekilde ifade edilmiştir. Uygulama yaklaşık 60 dk sürmüştür. Öğrencilerin öntest ve sontest formlarını karşılaştırabilmek adına öğrenciler sınıf oturma düzenine göre numaralandırılmış ve bu numaralar kod olarak kullanılmıştır. Öntest uygulamasında Kişisel Bilgi Formu, Sosyal Kabul Ölçeği ve Liste Derecelendirme Ölçeği kullanılmıştır.

Bilgilendirme: Normal gelişim gösteren öğrencilerin, özel gereksinimli akranları hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayarak bu bireylere yönelen olumsuz tutumların değiştirilmesi amacıyla bilgilendirme etkinliği yapılmıştır. Araştırmacılar alan yazında yapılan çalışmaları taramış (Selimoğlu, 2017; Yaşaran, 2009; Uçar, 2008) ve özel gereksinimli bireylerin tanınmasına ilişkin bilgilendirme etkinlik programını hazırlamış ve uygulamışlardır. Bilgilendirme etkinliği deney grubu öğrencilerinin öğrenim gördükleri okullarda ve kendi sınıflarında gerçekleştirilmiştir. Etkinlik süresi 2x30 dk şeklinde planlanmış ve uygulanmıştır. Etkinliğin ilk bölümünde "Birbirimizden farkımız nedir?" sorusu kapsamında kişiler arası farklılıklarımız (fiziksel farklılıklarımız nelerdir?, duygusal farklılıklarımız nelerdir?, sosyal farklılıklarımız nelerdir?, düşünsel farklılıklarımız nelerdir?) örneklem grubu düzeyine uygun olarak ele

alınmıştır. İkinci bölümde özel gereksinimli bireyler ve özelliklerinin neler olduğu, özel gereksinimli bireyler hakkındaki düşüncelerimiz, hangi alanlarda farklılaştığımız ve özel gereksinimli bireylerle ilişkilerimiz (tutumlar bağlamında) ele alınmıştır.

Etkileşimde Bulunma: Etkileşim çalışması deney grubunda yer alan normal gelişim gösteren öğrenciler ve özel gereksinimli öğrencilerden oluşan bir grupta gerçekleştirilmiştir. Etkinlik mekanı özel gereksinimli öğrencilerin öğrenim gördüğü bir özel eğitim rehabilitasyon merkezidir. Zihin yetersizliği olan öğrencilerin seçiminde öğrencilerin öğretmenleriyle ön görüşme yapılmış, alınan görüşler doğrultusunda iletişim, motor ve davranışsal beceriler açısından etkileşim etkinliklerine katılımı uygun öğrenciler çalışmaya dahil edilmişlerdir. Etkinliğe 21 normal gelişim gösteren ve 21 özel gereksinimli öğrenci katılmıştır. Öğrenciler ikiye kişilik gruplar halinde eşleştirilmiştir. Her grup 1 özel gereksinimli ve 1 normal gelişim gösteren öğrenciden oluşmuştur. Uygulamacılar ve öğretmenlerin kontrolünde gerçekleştirilen etkinliklerde öğrenciler takım halinde çalışmışlar ve resim-iş etkinlikleri gerçekleştirmişlerdir. Uygulamada öğrencilere kuru boya, pastel boya, sulu boya tekniklerini kullanarak tanınmış ressamın sanat eserlerini boyama, seramik boyama, taş boyama, el işi kâğıtları ve çeşitli materyalleri kullanarak resim yapma seçenekleri içerisinde istediklerini seçme fırsatı verilmiştir. Etkinlik sonrası ortaya çıkan ürünler normal gelişim gösteren öğrencilerin devam ettikleri okulda sergilenmiştir.

Sontest verilmesi: Uygulama iki grup halinde gerçekleştirilmiştir. Deney ve kontrol grubu öğrencileri iki grup halinde SKÖ'yü devam ettikleri sınıflarda doldurmuşlardır. Araştırmacı, sontest uygulaması öncesi öğrencilere teşekkür etmiş ve araştırmanın amacına dair açıklamada bulunmuştur. Katılımcı öğrencilere verecekleri yanıtlarda özgür olduklarını açıklamış, yanıt formlarında kendilerini tanıtan herhangi bir bilgi olmayacağını ve cevaplarının başkalarıyla paylaşılmayacağını uygun şekilde açıklamıştır. Uygulama yaklaşık 60 dk sürmüştür. Eşleştirmeyi sağlayabilmek için önteste oturma düzenine göre verilen numaralar son test kod numaraları olarak kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde istatistiksel analiz yöntemleri kullanılmıştır. İstatistiksel analizden önce demografik değişkenlerin belirlenmesi ve ölçeklerin puanlanması işlemleri yapılmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmesi bilgisayar ortamında yapılmıştır. Analizler SPSS 20.0 istatistik paket programı kullanılarak yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bulgular bölümünde; katılımcıların demografik özellikleri, özel gereksinimli bireyler ve normal gelişim gösteren akranlarının sınıf içi tercih edilme puanları ve puanlara ilişkin analizler, özel gereksinimli öğrencilerin SKÖ'den aldıkları öntest sontest puanları ve puanlara ilişkin analizler gösterilmektedir.

Tablo 2.

Katılımcıların bazı demografik özellikleri

Normal Gelişim Gösteren		Deney Grubu	Kontrol Grubu
Cinsiyet	Kız	7	9
	Erkek	14	10
Özel gereksinimli aile üyesi var mı?	Evet	1	1
	Hayır	20	18
Özel gereksinimli bireylerle iletişim fırsatınız oldu mu?	Evet	10	14
	Hayır	11	5
Özel Gereksinimli		Deney Grubu	Kontrol Grubu
Cinsiyet	Kız	-	-
	Erkek	4	2

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların 30'u erkek öğrencilerden, 16'sı kız öğrencilerden oluşmaktadır. Deney grubunda 4, kontrol grubunda ise 2 özel gereksinimli öğrenci bulunmaktadır. Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin birer tanesinin ailesinde özel gereksinimli birey olduğu görülmektedir. Ayrıca deney ve kontrol grubu öğrencilerinin toplamda yarısından fazlası özel gereksinimli bireylerle iletişim fırsatı yakaladığını ifade etmişlerdir.

Deney grubundaki özel gereksinimli öğrencilerin sınıf içi tercih edilme puanları ile normal gelişim gösteren akranlarının tercih edilme puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olup olmadığı parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi yapılarak belirlenmiştir.

Tablo 3.

Deney grubundaki öğrencilerin tercih edilme puanları betimsel istatistikleri

	N	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük Puan	En Büyük Puan
Normal Gelişim Gösteren	20	1.57	0.17	1.11	1.79
Özel Gereksinimli	4	0.98	0.12	0.85	1.10

Tablo 3 incelendiğinde deney grubunda bulunan normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli öğrenci gruplarının tercih edilme puanlarına ilişkin bazı betimsel istatistikleri verilmiştir.

Tablo 4.

Deney grubundaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli öğrencilerin tercih edilme puanları mann whitney U testi sonuçları

Gruplar	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Tercih edilme puanları					
Normal Gelişim Gösteren	20	14.50	290.00	0.00	.00*
Özel gereksinimli	4	2.50	10.00		

*p<.05

Tablo 4 incelendiğinde deney grubundaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli öğrencilerin tercih edilme puanları istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermiştir [U=0.00, p<.05]. Buna göre normal gelişim gösteren öğrencilerin tercih edilme puanları, özel gereksinimli öğrencilerin tercih edilme puanlarından daha yüksektir. Ayrıca etki büyüklüğü 3.70 olarak hesaplanmıştır. Bu ise, deney grubundaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli öğrencilerin sınıf içi tercih edilme puanları açısından yüksek düzeyde bir etki olarak yorumlanabilir.

Kontrol grubundaki özel gereksinimli öğrencilerin sınıf içi tercih edilme puanları ile normal gelişim gösteren akranlarının tercih edilme puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olup olmadığı parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi yapılarak belirlenmiştir.

Tablo 5.

Kontrol grubunda bulunan öğrencilerin tercih edilme puanlarına ilişkin betimsel istatistikler

	N	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük Puan	En Büyük Puan
Normal Gelişim Gösteren	19	1.50	0.28	1.00	1.94
Özel gereksinimli	2	0.84	0.07	0.79	0.89

Tablo 6.

Kontrol grubundaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli öğrencilerin tercih edilme puanları mann whitney U testi sonuçları

Gruplar	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Tercih Edilme puanları					
Normal Gelişim Gösteren	19	12.00	228.00	0.00	.02*
Özel gereksinimli	2	1.50	3.00		

*p<.05

İşlem Öncesi (Deney Uygulama Öncesi) Grup Farklılıklarının Test Edilmesi

Tablo 7.

SKÖ öntest betimsel istatistikleri

	N	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük Puan	En Büyük Puan
--	---	----------	----------------	---------------	---------------

Deney grubu	21	71.29	16.63	46.00	99.00
Kontrol grubu	19	82.53	7.11	71.00	95.00

Tablo 8.

Deney ve kontrol gruplarının SKÖ öntest puanlarına ilişkin mann whitney U testi sonuçları

SKÖ	Gruplar	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
		Deney Grubu	21	16.88	354.50	123.50
	Kontrol Grubu	19	24.50	465.50		

*p<.05

$$SD = \sqrt{\frac{SD_1^2 + SD_2^2}{2}}$$

$$D - Cohend = \frac{M_1 - M_2}{SD} * \frac{N - 3}{N - 2,25} * \sqrt{\frac{N - 2}{N}}$$

İşlem Sonrası Deney Grubundaki Öğrencilerin SKÖ Öntest Sontest Puan Farklılıklarının Test Edilmesi

Tablo 9.

Deney grubu katılımcılarının SKÖ öntest ve sontest puanlarının betimsel istatistikleri

	N	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük Puan	En Büyük Puan
Öntest	21	71.29	16.63	46.00	99.00
Sontest	21	91.43	10.50	67.00	105.00

Tablo 10.

Deney grubu katılımcılarının SKÖ öntest ve sontest puanlarının wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Sontest-öntest	Negatif sıra	1	3.50	3.50	-3.89*
	Pozitif sıra	20	11.38	227.50	
	Eşit sıra	0			

*Negatif sıralar temeline dayalı, **p<0.05

İşlem Sonrası Kontrol Grubundaki Öğrencilerin SKÖ Öntest Sontest Puan Farklılıklarının Test Edilmesi.

Tablo 11.

Kontrol grubu katılımcılarının SKÖ öntest ve sontest puanlarının betimsel istatistikleri

	N	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük Puan	En Büyük Puan
Öntest	19	82.53	7.11	71.00	95.00
Son test	19	85.05	7.49	73.00	101.00

Tablo 12.

Kontrol grubu katılımcılarının SKÖ öntest ve sontest puanlarının wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Sontest-öntest	Negatif sıra	3	5.50	16.50	-2.28*
	Pozitif sıra	11	8.05	88.50	
	Eşit sıra	5			

*Negatif sıralar temeline dayalı, **p<0.05

İşlem Sonrası (DeneySEL Uygulama Sonrası) Grup Farklılıklarının Test Edilmesi

Tablo 13.

SKÖ sontest betimsel istatistikleri

	N	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük Puan	En Büyük Puan
Deney Grubu	21	91.43	10.50	67.00	105.00
Kontrol Grubu	19	85.05	7.49	73.00	101.00

Tablo 14.

Deney ve kontrol gruplarının SKÖ sontest puanlarına ilişkin mann whitney U testi sonuçları

Gruplar	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
SKÖ					
Deney Grubu	21	24.36	511.50	118.50	.03*
Kontrol Grubu	19	16.24	308.50		

*p<.05

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Tablo 5 incelendiğinde kontrol grubunda bulunan normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli öğrenci gruplarının tercih edilme puanlarına ilişkin bazı betimsel istatistikleri verilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde kontrol grubu normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli öğrenci gruplarında tercih edilme puanları istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermiştir [$U=0.00$, $p<.05$]. Buna göre normal gelişim gösteren öğrencilerin tercih edilme puanları, özel gereksinimli öğrencilerin tercih edilme puanlarından daha yüksektir. Ayrıca etki büyüklüğü 2.95 olarak hesaplanmıştır. Bu ise Bu ise, kontrol grubundaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli öğrencilerin sınıf içi tercih edilme puanları açısından yüksek düzeyde bir etki olarak yorumlanabilir.

Bu araştırmada deneysel uygulama öncesi grupların ölçülen ilgili özelliklere göre istatistiksel açıdan anlamlı fark gösterip göstermediğinin belirlenmesi için parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Tablo 7 incelendiğinde SKÖ'ye ait öntest puanlarının deney ve kontrol grupları için bazı betimsel istatistikleri verilmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde deney ve kontrol grubu katılımcılarının SKÖ öntest puanları istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermiştir [$U=123.50$, $p<.05$]. Buna göre kontrol grubu öğrencilerinin sosyal kabulleri, deney grubundakilerden daha yüksektir. Var olan farklılığın etki büyüklüğü Cohen d katsayısı aracılığıyla hesaplanmıştır. Ancak bu hesaplama araştırmaya katılan deney ve kontrol grubu katılımcılarının sayısı 50'den küçük olduğu için, düzeltilmiş Cohen d formülü ile yapılmıştır. Düzeltilmiş Cohen d (D-Cohen d) katsayısının hesaplanması için aşağıdaki formül kullanılmıştır (Durlak, 2009).

M1: Deney grubunun ortalaması; M2: Kontrol grubunun ortalaması

n_1 : Deney grubundaki kişi sayısı; n_2 : Kontrol grubundaki kişi sayısı, N: Toplam kişi sayısı

SD_1 : Deney grubunun standart sapması; SD_2 : Kontrol grubunun standart sapması

Elde edilen etki büyüklüğü değeri 0.84 olarak çıkmıştır. Bu değer Cohen'nin 0.20 için küçük düzeyde etki, 0.50 için orta düzeyde etki ve 0.80 ve üzeri için büyük düzeyde etki sınıflaması dikkate alındığında büyük düzeyde etki olarak yorumlanabilir (Cohen, 1988).

Deney grubu öğrencilerinin SKÖ öntest sontest puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı, parametrik olmayan testlerden Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ile belirlenmiştir.

Tablo 9 incelendiğinde deney grubu katılımcılarının SKÖ sontest puanları, öntest puanlarından daha yüksektir.

Tablo 10 incelendiğinde deney grubunda yer alan öğrencilerin SKÖ öntest ve sontest puanları arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir ($z=-3.89$, $p<0.05$). Fark puanlarının sıra ortalaması ve toplamları dikkate alındığında, gözlenen farkların son test puanları lehine oldukları görülmektedir. Buna göre deney grubu katılımcılarının sontest puanları, öntest puanlarından istatistiksel açıdan anlamlı olarak yüksek çıkmıştır. Uygulanan deneysel işlem başarılıdır. Ayrıca hesaplanan etki büyüklüğü 1.32 çıkmıştır. Bu ise geniş etki anlamındadır.

Kontrol grubu öğrencilerinin SKÖ öntest ve sontest puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı, parametrik olmayan testlerden Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ile belirlenmiştir.

Tablo 11 incelendiğinde kontrol grubu katılımcılarının SKÖ sontest puanları, öntest puanlarından daha yüksektir.

Tablo 12 incelendiğinde kontrol grubu öğrencilerinin SKÖ öntest ve sontest puanları arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir ($z=-2.28$, $p<0.05$). Fark puanlarının sıra ortalaması ve toplamları dikkate alındığında, gözlenen farkların sontest puanları lehine oldukları görülmektedir. Buna göre kontrol grubu katılımcılarının sontest puanları, öntest puanlarından istatistiksel açıdan anlamlı olarak yüksek çıkmıştır. Ayrıca etki büyüklüğü 0.06 olarak hesaplanmıştır. Bu ise küçük bir etki olarak yorumlanabilir.

Yapılan çalışmada deneysel uygulama sonrasında grupların ölçülen ilgili özelliklere göre istatistiksel açıdan anlamlı fark gösterip göstermediğinin belirlenmesi için parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Tablo 13 incelendiğinde SKÖ'ye ait sontest puanlarının deney ve kontrol grupları için bazı betimsel istatistikleri verilmiştir.

Tablo 14 incelendiğinde deney ve kontrol grubu katılımcılarının SKÖ sontest puanları istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermiştir [$U=118.50$, $p<.05$]. Buna göre yapılan deneysel işlem sonrasında deney grubu öğrencilerinin sosyal kabulleri, kontrol grubu öğrencilerinin sosyal kabullerinden istatistiksel açıdan anlamlı olarak daha yüksektir. Ayrıca etki büyüklüğü 0.67 hesaplanmıştır. Bu ise orta düzeyde bir etki olarak yorumlanabilir.

Kaynaştırma ortamlarındaki özel gereksinimli öğrenciler ve normal gelişim gösteren akranlarının ilişkileri ele alındığında; özel gereksinimli öğrencilerin reddedilen ve dışlanan konumda oldukları (Baydık ve Bakkaloğlu, 2009; Girli ve Atasoy, 2012; Metin, Şenol, Yumuş, 2015) oyun ve sıra arkadaşı olarak kabul edilmedikleri (Çulhaoğlu-İmrak ve Sığırtmaç, 2011; Eratay ve Sazakpınar, 2006), normal gelişim gösteren gruba göre daha az sevilen (Kabasakal, Girli, Okun, Çelik, Vardarlı, 2008), daha az popüler olan ve daha az arkadaşına sahip (Monchy, Pijl ve Zandberg, 2004; Mu, Siegel ve Allinder, 2000; Pijl, Frostad ve Flem, 2008) öğrenciler olarak algılandıkları ve akran zorbalığıyla karşılaştıkları (Sarı ve Pürsün, 2019) bilinmektedir. Kaynaştırma uygulamalarında yaşanan bu problemlerin farklı nedenleri olduğu bilinmektedir (Berkant ve Atılğan, 2017; Cankaya ve Korkmaz, 2012; Çalışoğlu ve Taşınır, 2018; Deniz ve Çoban, 2019; Ereş ve Canaslan, 2017; Taşdemir ve Özbesler, 2017). Özellikle, normal gelişim gösteren akranları tarafından tercih edilmeme veya düşük tercih edilme puanlarına sahip olma, yani özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma ortamında yaşadıkları sosyal kabul problemi en sık karşılaşılan sorunlardan biridir. Bununla birlikte, başarılı kaynaştırma etkinliklerinin uygulanabilmesi açısından akran kabulünün artırılmasının son derece önemli olduğu bildirilmiştir (Aslan, 2019; Sucuoğlu ve Kargın, 2014; Ünal, 2017). Bu amaçla; bu araştırma özel gereksinimli öğrencilerin sınıf içi tercih edilme düzeylerini belirlemek ve normal gelişim gösteren bireylerle yapılan bilgilendirme toplantılarının ve etkileşimde bulunma etkinliklerinin özel gereksinimli öğrencilerinin sosyal kabul düzeylerine olan etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Deney grubundaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli öğrencilerin tercih edilme puanları incelendiğinde, (Tablo 4) iki grup arasında tercih edilme puanlarında normal gelişim gösteren bireyler lehine istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir [$U=0.00$, $p<.05$]. Buna göre normal gelişim gösteren öğrencilerin tercih edilme puanları, özel gereksinimli öğrencilerden yüksektir. Etki büyüklüğü 3.70 (yüksek bir düzeyde) hesaplanmıştır.

Kontrol grubundaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli öğrencilerin tercih edilme puanları incelendiğinde (Tablo 6) iki grup arasında tercih edilme puanlarında normal gelişim gösteren bireyler lehine istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir [$U=0.00$, $p<.05$]. Buna göre normal gelişim gösteren öğrencilerin tercih edilme puanları, özel gereksinimli akranlarından daha yüksektir. Etki büyüklüğü 2.95 (yüksek bir düzeyde) hesaplanmıştır.

Kaynaştırma ortamlarındaki özel gereksinimli öğrencilerin tercih edilme düzeylerinin düşük olduğu araştırma sonuçlarıyla ortaya konmakla birlikte (Kabasakal, Girli, Okun, Çelik, Vardarlı, 2008; Şahbaz, 2004; Şahbaz ve Arslan, 2009; Vuran, 2005) düşük tercih edilme puanlarının ortaya çıkmasında, bilgi ve etkileşim eksikliklerinin yanı sıra özel gereksinimli öğrencilerden kaynaklanan problem davranışların, akademik başarı düşüklüğünün ve sosyal beceri eksikliklerinin (Aktan, Budak ve Botabekovna, 2019; Ison ve diğerleri, 2010; Mand, 2007; Sucuoğlu ve Kargın, 2014) etkili olduğu söylenebilir. Kaynaştırma ortamlarında yeterli destek eğitim hizmetlerinin sunulmaması, kaynaştırma ortamındaki fiziki eksiklikler, normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma uygulamalarına yeterince hazırlanmamış olması gibi bir dizi nedenle özel gereksinimli öğrencilerin sınıf içi tercih edilme puanlarının

düşük olduğu düşünülmektedir. Bu sonuçlar, özel gereksinimli öğrencilerin sınıf içi sosyal statülerinin ölçüldüğü (Akçamete ve Ceber, 1999; Baydık ve Bakkaoğlu, 2009; Eratay ve Sazak Pınar, 2006; Frostad ve Pijl, 2007; Karadağ, Demirtaş ve Girli, 2014; Ágota, 2014; Metin, Şenol ve Yumuş, 2015) araştırmalarla benzerlik göstermektedir.

Deney grubunda yer alan normal gelişim gösteren öğrencilerin SKÖ öntest-sontest puanları arasındaki farklar incelendiğinde (Tablo 10), deney grubundaki normal gelişim gösteren öğrencilere uygulanan Sosyal Kabul Ölçeği öntest-sontest puanları arasında son test lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. ($z=-3.89$, $p<0.05$). Hesaplanan etki büyüklüğü 1.32 çıkmıştır. Bu ise geniş etki anlamındadır. Buna göre yapılan bilgilendirme ve etkileşimde bulunma uygulamalarının, normal gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli akranlarına yönelen sosyal kabulünü arttırmada olumlu etkisi olduğu söylenebilir. Alan yazın incelendiğinde elde edilen sonuçlar, bilgilendirme etkinliklerinin ve (Boer ve diğerleri 2013; Campell ve Gilmore, 2003; Ison ve diğerleri, 2010; Gökdere, 2012; Öztürk Özgönenel ve Girli, 2016; Sezer, 2011; Şahin ve Güldenoğlu, 2013; Yaşaran-Özkan, 2009; Yaşaran-Özkan, Batu ve Özen, 2014) etkileşimde bulunmanın (Aktaş ve Küçüker, 2002; Civelek, 1990; Cameron ve Rutland, 2006; Diamond, 2001; Favazza ve Odom, 1997; Piercy, Wilton ve Townsend, 2001; Rillotta ve Nettelbeck, 20007; Selimoğlu, 2017; Uçar, 2008) özel gereksinimli bireylere yönelik sosyal kabulü arttırmada etkili olduğunu ortaya koyan farklı araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Buna göre bilgilendirme ve etkileşimde bulunma özel gereksinimli bireylerin sosyal kabulünü arttırmaktadır.

Bilgilendirme ve etkileşimde bulunmanın, ön yargıları azalttığı ve sosyal kabulü arttırdığı bilinmektedir. Bu araştırmada yapılan bilgilendirme ve etkileşimde bulunma etkinliklerinde; bireysel farklılıklara dikkat çeken, gerçekçi bilgilerin sunulmasına, görsel işitsel öğelerle desteklenmiş yeni bilgilerin sunulmasına, bilgi kaynağının alanında uzman olmasına, verilen bilginin çekici olmasına, son kararın tutumu değiştirilmek istenen bireye bırakılmasına ve deney grubunun özelliklerine (yaş, dikkat süreci, dil becerileri) uygun olarak tasarlanan (içerik, süre, ortam, sunum dili) etkinlikler yapılmasına dikkat edilmiştir (Selimoğlu, 2017). Tüm bunların yapılan bilgilendirme ve etkileşimde bulunma etkinliğinin başarılı olmasına katkı sağladığı görülmektedir.

Kontrol grubunda yer alan normal gelişim gösteren öğrencilerin SKÖ öntest-sontest puanları arasındaki farklar incelendiğinde (Tablo 12), kontrol grubundaki normal gelişim gösteren öğrencilerin sosyal kabul öntest-sontest puanları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ($z=-2.28$, $p<0.05$). Bu farkın sontest puanları lehine olduğu görülmektedir. Buna göre; kontrol grubu katılımcılarının son test puanları, öntest puanlarından istatistiksel açıdan anlamlı olarak yüksek çıkmıştır. Ayrıca etki büyüklüğü 0.06 gibi küçük bir etki olarak hesaplanmıştır.

Deney ve kontrol grubu katılımcılarının SKÖ sontest puanları incelendiğinde, deney ve kontrol grubu katılımcılarının SKÖ sontest puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Öntestte (Tablo 8) kontrol grubu lehine olan fark [$U=123.50$, $p<0.05$], sontestte deney grubu lehine değişmiştir [$U=118.50$, $p<0.05$]. Buna göre; yapılan deneysel işlem sonrasında, deney grubu öğrencilerinin sosyal kabul puanları, kontrol grubu öğrencilerinin sosyal kabul puanlarından istatistiksel açıdan anlamlı olarak yükselmiştir. Ayrıca etki büyüklüğü 0.67 olarak hesaplanmıştır. Bu ise orta düzeyde bir etki olarak yorumlanabilir. Bu sonuçlara bakılarak öntest uygulamalarında kontrol grubu lehine olan anlamlı farklılığın, deneysel uygulama sonrası sontestte deney grubu lehine döndüğü görülmektedir. Bu durum, uygulanan bilgilendirme ve etkileşimde bulunma etkinliklerinin sosyal kabulü arttırmada etkili olduğu yönünde yorumlanabilir.

Kaynaştırma uygulamalarının başarıya ulaşmasında pek çok etken bulunmaktadır. Özellikle kaynaştırma uygulamaları öncesinde eğitim öğretim ortamının her yönüyle uygulamaya hazır hale getirilmesi, uygulama sırasında gerekli destek hizmetlerinin sunulması kaynaştırma uygulamalarının başarısını arttıracaktır (Batu, 2002; Sucuoğlu ve Kargın, 2014). Kaynaştırma uygulamalarının olmazsa olmaz unsurlarından biri olan normal gelişim gösteren öğrencilerin de her yönüyle kaynaştırmaya hazır hale getirilmesi de son derece önemlidir. Yapılan uygulamaların sadece özel gereksinimli öğrenci bağlanımda ele alınamayacağı ve normal gelişim gösteren bireylerin olumlu tutumlar geliştirmeksizin kaynaştırma uygulamalarının başarıya ulaşamayacağı bilinmektedir. Bu nedenle kaynaştırma ortamındaki tutumların değerlendirilmesi ve bu tutumların olumlu yönde değiştirilmesinin hedeflenmesi gerekmektedir. Bu çalışma da bu hedefler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Özel gereksinimli öğrencilerin akranlarına ilişkin görüşlerine yer verilmemiş olması, deney grubundaki özel gereksinimli öğrencilere ilişkin etkileşim etkinliği öncesi ve sonrası ölçümler yapılmamış olması ve sınırlı sayıdaki katılım araştırmanın sınırlılıkları arasında gösterilebilir. Gelecekte yapılacak olan araştırmalara ilişkin; (1)

Kaynaştırma ortamlarında kullanılan ölçeklerin tutumların ortaya konmasında kimi eksiklikler barındırabileceği göz önüne alınarak birden fazla ölçekle tutumlar değerlendirilebilir. (2) Kaynaştırma özel gereksinimli bireylere yönelik tutumların özel gereksinimli bireylerden kaynaklanan boyutunu araştıran çalışmalar yapılabilir. (3) Kaynaştırmaya yönelik öğretmen tutumları ve yeterliliği ile akran tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar yapılabilir. (4) Eğitim-öğretim ortamları dışında yetersizliği olan bireylere ilişkin tutumların olumlu yönde geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir. (5) Akran etkileşimi ve sosyal kabulü arttırmaya yönelik eğitim-öğretim planları hazırlanabilir ve eğitim ortamlarında kullanılabilir önerileri sıralanabilir.

KAYNAKÇA

- Akçamete, G. ve Ceber, H. (1999). Kaynaştırılmış sınıflardaki işitme engelli ve işiten öğrencilerin sosyometrik statülerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(3), 64-74.
- Aktan, O., Budak, Y. ve Botabekovna, A. B. (2019). İlkokul öğrencilerinin kaynaştırma öğrencilerine yönelik sosyal kabul düzeylerinin belirlenmesi: Bir karma yöntem çalışması. *Elementary Education Online*, 18(4), 1520-1538.
- Ágota, S. (2014). Social integration of children with mild intellectual disabilities in the primary school. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 116, 1855 – 1860
- Aktaş, C. ve Küçük, S. (2002). Bilişsel-duyuşsal odaklı bir programın ilköğretim öğrencilerinin fiziksel engelli yaşlılarına yönelik sosyal kabul düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3, 15-25.
- Aykır, T. ve Çiftçi Tekinarslan, İ. (2012). Okul öncesi dönemdeki zihinsel yetersizliği olan ve olmayan çocukların sosyal becerileri ve problem davranışlarının karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 627 – 648
- Batu, S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetler ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(4), 35-45.
- Batu, S., Kırcaali-İftar, G. ve Uzuner, Y. (2004). Özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı bir kız meslek lisesindeki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5, 33-50.
- Baydık, B. ve Bakkaloğlu, H. (2009). Alt sosyoekonomik düzeydeki özel gereksinimli olan ve olmayan ilköğretim öğrencilerinin sosyometrik statülerini yordayan değişkenler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9, 401-447.
- Berkant, H., G. ve Atılğan, G. (2017). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Journal of Educational Reflections*, 1(1), 13-25.
- Boer, A., Pijl, S. J., Minnaert, A. ve Post, W. (2014). Evaluating the effectiveness of an intervention program to influence attitudes of students towards peers with disabilities. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44, 572-583.
- Boer, A., Pijl, S. J. ve Minnaert, A. (2012). Students' attitudes towards peers with disabilities: A review of the literature. *International Journal of Disability Development and Education*, 59, 379-392.
- Campbell J., Gilmore, L. ve Cuskelly, M. (2003). Changing student teachers attitudes towards disability and inclusion. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 28, 369-379.
- Cankaya, Ö. ve Korkmaz, İ. (2012). İlköğretim I. kademe kaynaştırma eğitimi uygulamalarının sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13, 1-16.
- Cameron, L. ve Rutland, A. (2006). Extended Contact through Story Reading in School: Reducing Children's Prejudice toward the Disabled. *Journal of Social Issues*, 62, 469-488
- Chopra, R. (2018, 16 Aralık) Factors influencing elementary school teachers' attitude towards inclusive education. British educational research association annual conference, Heriot-Watt University, Edinburgh. <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/174842.pdf> adresinden alınmıştır.
- Civelek, A. H. (1990). *Eğitilebilir zihinsel özrürlü çocukların sosyal kabul görmelerinde normal çocukların bilgilendirilmelerinin ve iki grubun resim-iş ile beden eğitimi derslerinde bütünleştirilmelerinin etkileri* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Cohen J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Çalışoğlu, M. ve Taşınır, S. N. (2018). Okullarda kaynaştırma eğitimine ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4 (2), 21-45.

- Çolak, A., Vuran, S. ve Uzuner, Y. (2013). Kaynaştırma uygulanan bir ilköğretim sınıftaki sosyal yeterlik özelliklerinin betimlenmesi ve iyileştirilmesi çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14, 33-49.
- Çulhaoğlu-İmrak, H. ve Sığırtaç, A. (2011). Kaynaştırma uygulanan okulöncesi sınıflarında akran ilişkilerinin incelenmesi. *International Journal of Early Childhood Special Education* 3(1):38-65.
- Deniz, E. ve Çoban, A. (2019). Kaynaştırma eğitimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 18(70), 734-761.
- Deniz, L. ve Permik, K. (2017). Kaynaştırma öğrencilerinin okul ortamına yönelik algıları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 76-89.
- Dessementet, R. S., Bless, G. ve Morin, D. (2011). Effects of inclusion on the academic achievement and adaptive behaviour of children with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56, 579-87
- Diamond, K. E. (2001). Relationship among young children's ideas, emotional understanding, and social contact with classmates with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, 21, 104-113
- Diamond, K. E. ve Huang, H. (2005). Preschoolers' ideas about disabilities. *Infants & Young Children*, 18, 37-46.
- Durlak, J. A. (2009). How to select, calculate, and interpret effect sizes. *Journal of Pediatric Psychology*, 34, 917-928
- Eratay, E. ve Sazak-Pınar, E. (2006). Genel eğitim sınıflarındaki zihin engelli öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 24-47.
- Ereş, F. ve Canaslan, A., (2017). Kaynaştırma eğitimi politikalarının değerlendirilmesine yönelik bir çalışma: Engelli öğrencilerin okul sorunları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 6, (1), 553-570
- Evens, A.E. (2018, 25 Aralık). The effects of inclusion classrooms on students with and without developmental disabilities: teachers' perspectives on the Social, emotional, and behavioral development of all students in inclusion classrooms. https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1030&context=capstone_masters adresinden alınmıştır.
- Falkode, O. A., Adeniyi, S.O. ve Tella A. (2009). Attitude of teachers towards the inclusion of special needs children in general education classroom: the case of teachers in some selected schools in Nigeria. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 1, 155-169.
- Favazza, P.C. ve Odom, S.L. (1997). Promoting positive attitudes of kindergarten-age children toward people with disabilities. *Exceptional Children*, 63, 405-418.
- Fiorello C.A. (2001). Inclusion for school administrators. *The Behavior Analyst Today*, 2, 40-43
- Frostad, P. ve Pijl, S. J. (2007). Does being friendly help in making friends? The relation between the social position and social skills of pupils with special needs in mainstream education. *European Journal of Special Needs Education*, 22, 15-30.
- Georgiadi, M., Kalyva, E., Kourkoutas, E. ve Tsakiris, V. (2012). Young children's attitudes towards peers with intellectual disabilities: Effect of the type of school. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 25, 531-541.
- Girli, A. ve Atasoy, S. (2012). The views of students with intellectual disabilities or autism regarding their school experience and their peers in inclusion. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 16-30.
- Gökdere, M. (2012). A comparative study of the attitude, concern, and interaction levels of elementary school teachers and teacher candidates towards inclusive education. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12, 2800-2806.
- Gözün, Ö. ve Yıkılmış, A. (2004). Öğretmen Adaylarının kaynaştırma konusunda bilgilendirilmelerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının değişimindeki etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5, 65-77
- Güleç-Aslan, Y. (2019). Erken çocukluk döneminde kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamaları. Yeşim Fazlıoğlu-Hatice Şengül Erdem (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocuklar Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitim* (s.283-299). Ankara. Vize Akademik.
- Holtz, D. K. (2007). Evaluation of a peer-focused intervention to increase knowledge and foster positive attitudes toward children with tourette syndrome. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 19, 531-54.
- Ison, N., McIntyre, S., Rothery, S., Smithers-Sheedy, H., Goldsmith, S., Parsonage, S. vd., (2010). Just like you": A disability awareness programme for children that enhanced knowledge, attitudes and acceptance: Pilot study findings. *Developmental Neurorehabilitation*, 13, 360-368.
- Kabasakal, Z., Girli, A., Okun, B., Çelik, N. ve Vardarlı, G. (2008). Kaynaştırma öğrencileri, akran ilişkileri ve akran istismarı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 169-176.
- Karadağ, F., Yıldız Demirtaş, V. ve Girli, A. (2014). Okul öncesi dönemde akranların sınıflarındaki özel gereksinimli öğrenciyi tercih etme durumları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 191-215.
- Kargın, T. (2004) Baş Makale: Kaynaştırma: Tanımı, Gelişimi ve İlkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5, 1-13.

- Koster, M., Pijl, S. J., van Houten, E. ve Nakken, H. (2007). The social position and development of pupils with SEN in regular Dutch primary schools. *European Journal of Special Needs Education*, 22, 31–46
- Kurth, J. ve Mastergeorge, A. M. (2010). Individual education plan goals and services for adolescents with autism: Impact of age and educational setting. *Journal of Special Education*, 44, 146–160.
- Küçükler, S., Işıkoğlu Erdoğan, N. ve Çürük, Ç. (2014) Peer acceptance of children with disabilities in inclusive kindergarten classrooms. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 36, 163-177.
- Leatherman, J. ve Niemeyer, J. (2005). Teachers' attitudes toward inclusion: Factors influencing classroom practice. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 26, 23–36.
- Mand, J. (2007). Social position of special needs pupils in the classroom: A comparison between German special schools for pupils with learning difficulties and integrated primary school classes. *European Journal of Special Needs Education*, 22, 6–14.
- Monchy, M., Pijl, S. J. ve Zandberg, T. (2004). Discrepancies in judging social inclusion and bullying of pupils with behaviour problems. *European Journal of Special Needs Education*, 19, 317–330
- Mu, K., Siegel, E. B. ve Allinder, R. M. (2000). Peer interactions and sociometric status of students with moderate or severe disabilities in general education classrooms. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 25, 142–152.
- Metin, N., Şenol, B. ve Yumuş, M. (2015). Okul öncesi eğitim sınıflarına kaynaştırılan otistik çocukların sosyometrik statülerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1, 483-490.
- MEB, (2018). Milli Eğitim İstatistikleri (Örgün Eğitim 2017/2018). Erişim adresi: <https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>
- Melekoğlu, M. A. (2013). Özel gereksinimli öğrencilerle yürütülen etkileşim projesinin genel eğitim öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik olumlu tutum ve farkındalık geliştirmeleri üzerindeki etkilerinin belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13, 1053-1077.
- Odom, S. L., Buysse, V. ve Soukakou, E. (2011). Inclusion for young children with disabilities: A quartercentury of research perspectives. *Journal of Early Intervention*, 33, 344-356.
- Öztürk Özgönel, S. ve Girli, A. (2016). Otizmli kaynaştırma öğrencilerinin sınıflarında akran ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik eğitim programının etkililiğinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 15(1), 286-298.
- Pijl, S. J., Frostad, P. ve Flem, A. (2008). The social position of pupils with special needs in regular schools. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 52, 387-405.
- Piercy, M., Wilton, K. ve Townsend, M. (2002). Promoting the social acceptance of young children with moderate–severe intellectual disabilities using cooperative-learning techniques. *American Journal on Mental Retardation*, 107, 352–360.
- Rillotta F. ve Nettelbeck T. (2007). Effects of an awareness program in attitudes of students without an intellectual disability towards persons with an intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 32, 19-27.
- Sadioğlu, Ö., Bilgin, A., Batu, S. ve Oksal, A. (2013). Sınıf Öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin sorunları, beklentileri ve önerileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 13, 1743-1765.
- Sarı, H. ve Pürsün, H. (2019). Kaynaştırma ortamlarında akran zorbalığının öğretmen ve öğrenci görüşleri açısından incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 731-768.
- Selimoğlu, H. (2017). *Akran aracılı öğretim yönteminin normal gelişim gösteren bireylerin sosyal kabulüne ve özel gereksinimli bireylerin benlik saygısına etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Selimoğlu H. ve Aydın, A. (2018). Akran öğretiminin zihinsel yetersizliği olan bireylerin sosyal kabulü ve benlik saygısına Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 1-19.
- Sezer, F. (2012). Engelli bireylere yönelik olumlu tutum geliştirmeye yönelik önleyici rehberlik çalışması; deneysel bir uygulama. *E-Journal of New World Science Academy*, 7, 16-26.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. (2016). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2014). *İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Şahbaz, Ü. (2004). *Kaynaştırma Sınıflarına Devam Eden Zihin Engelli Öğrencilerin Sosyal Kabul Düzeylerinin Belirlenmesi*. XIII. Ulusal Özel Eğitim Kongresinde sunulan bildiri. Eskişehir.
- Şahbaz, Ü. ve Arslan, E., (2009). Okulöncesi Eğitime Kaynaştırılan Engelli Öğrencilerin Sosyal Kabul Düzeylerinin Belirlenmesi . Uluslararası Katılımlı II. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi Sağlık Gelişim ve Eğitimde Çocuk (pp.44). Ankara, Turkey
- Şahin, F. ve Güldenoğlu, B. (2013). Engelliler konusunda verilen eğitim programının engellilere yönelik tutumlar üzerindeki etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2, 214–239

- Taşdemir, H. ve Özbesler C. (2017). Kaynaştırma eğitimine devam eden çocukların karşılaştıkları sorunların okul ortamında sosyal hizmet uygulamaları perspektifinde değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 49
- Turhan, C. (2007). *Kaynaştırma uygulaması yapılan ilköğretim okuluna devam eden normal gelişim gösteren öğrencilerin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Uçar, C. (2008). *Farklı gelişenleri kabul edici tutum geliştirme programının normal gelişen öğrenci tutumlarının değişimine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ünal, A.M. (2017). *Kaynaştırma uygulamalarının başarısını etkileyen etmenlerin değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi. Edirne.
- Vuran, S. (2005). The Sociometric Status of Student With Disabilities in Elementary Level Integration Classes in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*.18, 217-235
- Wang, H. L. (2009). Should all students with special educational needs (sen) be included in mainstream education provision? *A Critical Analysis.International Education Studies*.2.(4), 154-161.
- Yaşaran, Ö. Ö., Batu, S. ve Özen, A. (2014). Özel gereksinimli bireylerin sosyal kabullerini sağlamada normal gelişim gösteren öğrencilere sunulan kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 167-180.
- Yazıcıoğlu, T. (2018). Kaynaştırma uygulamalarının tarihsel süreci ve Türkiye’de uygulanan kaynaştırma modelleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 8, 92-110.